

U *Zaključku* (343-354) autorica sumira rezultate svog naučnoistraživačkog rada, ponovo ističući unutrašnje i vanjske prilike koje su utjecale na sistem državne represije, negira postojanje dobro organizovanog represivnog aparata, a sama represija predstavlja sliku mentaliteta jednog društva.

Koristeći relevantnu literaturu i izvornu građu, autorica je pokušala da na neutralan način da sliku jednog perioda i jednog fenomena. Često je, pišući o određenom događaju, donosila informacije iz različitih izvora i ostavljala čitaocu prostora da sam izvuče zaključke, često se ne libeći da ih i sama daje. Ponekad, vjerovatno pod pritiskom navoda pojedinih autora, uzima u zaštitu šestojanuarski režim i staje u odbranu njegovih postupaka. Uz ovo, *nevidljivost* pojedinih dijelova Kraljevine u knjizi otvara prostor za nove istraživače. ■

Enes Omerović

Mile S. Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941.*,
Studija o vojnoj eliti i Biografski leksikon, Institut za noviju istoriju Srbije,
Dobra d.o.o., Beograd, 2004, 361 str.

Promišljanja o destruktivnoj ulozi čovječanstva, a koja se odnose na prouzrokovanje ratnih kataklizmi, obično se pojavljuju nakon uvida u tragične posljedice takvog djelovanja. Čitave ljudske grupe odgovorne za to, svedu se na određeni broj pojedinaca čija imena postaju simboli ljudske bezumnosti, ambicioznosti, grupne priredne, nacionalne ili teritorijalne frustracije, istureni, "slučajem" ili vlastitom nesrećom isfabrikovani nosioci negativne kolektivne ideologije. Mnogo rjeđe se mogu naći, pa makar i naknadnom pameću potaknuti, naponi da se pokuša razumijevati i objasniti određena grupna karakteristika odgovornih kako za rat, tako i za mir. Tako da glavni akteri ratova rijetko budu predmet pažnje u miru, mada posljedice njihovih odluka i djelovanja kroje sudbinu bezimene mase i u takvim periodima.

U okviru sveprisutnih istraživanja društvenih grupa, potaknutih nedovoljnošću istrošenog pozitivističkog metoda u istoriografiji, autor prezentovane velike studije o vojnoj eliti u Kraljevini Jugoslaviji u međuratnom periodu i iscrpnog biografskog leksikona predstavlja stručnoj i zainteresovanoj publici nastavak višegodišnjeg

---

zanimanja za jedan specifični dio društvene strukture. Već ranije objavljeni radovi (*Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921, Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1923-1935, Ministri inostranih poslova Srbije, Crne Gore i Jugoslavije od 1811. do danas – Biografije, Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918 – 1991, itd.*) kao i brojni članci osigurali su i ovom djelu rezultate karakteristične po opsesivnom istraživanju, pomena vrijednoj sistematičnosti, jasnoći i cjelovitosti izlaganja, tako da ono zaista nije samo pomoćno sredstvo za naučne i stručne krugove, nego vrlo dragocjena građa za istoriju građanskog društva u nastajanju i model istraživanja elita i za lokalne i za nacionalne zajednice.

Prvi dio ovog djela predstavlja velika uvodna studija koja prati grupnu sudbinu generaliteta od njegovog stvaranja 1918 do njihovog silaska sa istorijske scene 1945. godine. Već na prvim stranicama razlaže se problem penzionisanja generala k.u.k. vojske kao i problem odabira generala za najviši čin – armijski general, oko čega je bilo puno govora i u tadašnjoj javnosti i u koji se upliće i pitanje imenovanja generala, odnosno unapređivanja oficira iz reda Slovenaca i Hrvata, a prezentovani su i novi rezultati istraživanja o njihovoj brojnosti. Odjeljak *Generali u vreme kralja Aleksandra* predstavlja malu zbirku mini studija o ličnostima, generalima iz neposredne kraljeve blizine koji su svojim uticajem, a i voljom kralja značajno doprinijeli donošenju najvažnijih političkih odluka koje su se ticale života u Kraljevini.

Nije zaobiđena ni obrada brojnih afera, prouzorkovanih sukobima unutar samog generaliteta i rivalstvima neformalnih grupa, kao i neslaganja u vojnim pitanjima i viđenjima puteva za razvoj vojnog potencijala zemlje. U pitanja od najvećeg državnog značaja uplitala se se poslovne, prijateljske, rodbinske, kumovske i druge veze članova generaliteta, koje su zauzimale značajan udio u izvještajima pojedinih generala i prouzrokovale brojne afere u kojima se mijenjala sudbina okrivljenih, a ugled vojske u javnosti neprestano krnjio.

U posebnom poglavlju razlaže se situacija nastala poslije kraljeve smrti 1934. godine i odnosi generaliteta sa knezom Pavlom. Ona se “poklopila” sa stišavanjem ekonomske krize i pokušajem modernizovanja vojnih snaga, kao i velikim pomjeranjima u vojnoj hijerarhiji. Uticaji na vojne vrhove nisu bili vidljivi samo u domenu političkih struja u zemlji, nego i u snažnim uplivima evropskih sila i njihovih lobiranja za opredjeljenje u izmijenjenim političkim okolnostima i narastajućim napestostima tridesetih godina.

Kraj ovog perioda bio je obilježen još većim zaoštavanjem hrvatskog pitanja i traženjem odgovora na ovaj gorući problem u Kraljevini, te pokušajem da uz pomoć brojnih instrukcija vojska pokaže svoje nepristrasno lice i pravedan stav, što joj je teško polazilo za rukom. Dobrim dijelom su za to bili odgovorni česti i izrazito nekorektni postupci žandarmerije, pripisivani vojsci.

Svoje mjesto u studiji je našlo poglavlje o učešću generala u prevratu 27. marta 1941. godine, prilikom koga su se generali na vrlo drastičan način umiješali u politiku, što je rezultiralo vrlo teškim posljedicama po sudbinu zemlje. Silazak sa istorijske scene praćen je tokom aprilskog rata, a u svojoj konačnici, u historiografiji malo obrađivanog zarobljeništva generaliteta Kraljevine, ispunjenog političkim podjelama. Mali, ali značajan prostor posvećen je generalima aktiviranim nakon 1941. godine u oružanim snagama NDH, snagama generala Draže Mihailovića, kao i u službi vlade Nacionalnog spasa generala Nedića. Interesantan dio čini i obrada povratka određenog broja generala u Jugoslaviju, njihovo penzionisanje ili kratkotrajna služba u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, odnosno njihovi progoni i suđenja u novom sistemu. Ostanak u emigraciji je takođe bio varijanta na koju se odlučio određeni broj generala. U svakom slučaju cjelokupan generalski kor i njihova sudbina bili su utonuli u isforsirani društveni zaborav nakon 1945. godine, te se ova studija time čini značajnijom.

Posebnu vrijednost ovoj studiji daje poglavlje o društvenom statusu i karakteru vojne elite u kojoj se sistematski razmatra porijeklo generala (75% potiče iz urbanog miljea), njihovo stručno obrazovanje, zanimanje roditelja, ženidbene veze sa djevojkama iz najbogatijih slojeva, odabir poziva druge generacije vojne elite, te statusni simboli koji omogućuju njihovim članovima društvenu promociju u jednoj izrazito agrarnoj zemlji. Sve su to pokazatelji koji svjedoče o ulozi vojske u socijalnoj modernizaciji društva i doprinose razumjevanju uronjenosti oficira i generala u ondašnju elitu, te pokazuju njihovu uzajamnu spregu.

Ova vrsna studija utemeljena je bogatom građom, navedenom sa 331 napomena, koje dodatno pružaju mnoštvo podataka o osnovnoj sadržini teksta.

Poseban dio ovog djela predstavljaju *Biografije generala i admirala 1918-1941*, čija je izrada očito predstavljala izuzetan istraživački napor i što je ne samo pomoćno sredstvo za istoriografe, nego su prezentovane minijature studije o životima i sudbinama ličnosti, unutar kojih se otkriva mnoštvo ljudskih životnih detalja, ujedno smjernice za daljnja moguća istraživanja. Za svaku ličnost ponudene su informacije, pored onih karakterističnih za sva enciklopedijska izdanja, o žendibenim vezama, socijalnom statusu suprugā, njihovom obrazovanju, navedene su i porodične pozadine suprugā, kao i porodične veze koje su ostvarila generalska djeca; vrlo detaljno su date funkcije i mjesta službovanja generala sa datumima postavljanja na dužnosti, premještajima, unapređivanjima i odlikovanjima - mnoštvo informacija koje treba da pojašne vojno-političke aktivnosti ovog elitnog sloja Kraljevine. Stručno urađene biografije prate fotografije, koje ne samo u bibliografiji nego i u cijeloj studiji čine posebnu vrijednost.

Studiju i biografiju prati 16 priloga koji u prvom redu rasterećuju biografiju, ali ovdje obuhvaćene imaju izuzetnu vrijednost za brzo snalaženje u brojnim vojnim strukturama i rasporedu formacija u zemlji. Napomenućemo samo neke nazive priloga: *Generali na najvišim komandnim funkcijama 1918-1941* (sistematizovani po ministarstvu vojske i mornarice, glavnom generalštabu, ađutanturi Nj.V. Kralja, te komandama divizijskih oblasti), *Raspored i prelazna formacija 1918/1919.godine*, *Formacija vojske na dan 1. jula 1928. godine*, *Formacija i dislokacija vojske 1939. godine*, *Generali-admirali, bivši austrougarski oficiri*, *Generali na najvišim dužnostima u mirnodopskoj formaciji kopnene vojske 1940-1941*, te *Generali i admirali u ratnoj formaciji JV od 3. aprila 1941. godine*.

Ovo vrsno djelo, kao i drugi rezultati rada autora, ne samo da popunjava brojne bijele mrlje u historiografiji nego će poslužiti kao nezobilazano djelo u izučavanju međuratnog perioda. Ono je potvrda da su u istoriji akteri političkih odluka ujedno i njihove žrtve. Glavni junaci ratova do 1918. godine, te najuticajniji i najvažniji članovi elitnog društva u Kraljevini definišu se studijom i biografijom ne kao kolektiv ili ujedinjena skupina, već kao pojedinci čije su sudbine jednako ljudske i ranjive. Stotine navedenih ličnih priča i imena služe rekonstrukciji istorijske naracije i potiču dalja istraživanja ljudskog društva. ■

Sonja Dujmović

Mustafa Imamović, *Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008, 162 str.

Knjiga Mustafe Imamovića *Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata* predstavlja "izvjesnu preradu i dopunu" autorove magistarske teze *Pravni položaj vjerskih zajednica za vrijeme šestojanuarske diktature*. Iako sama magistarska teza nikada nije objavljena, autor je pojedine njene dijelove, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, dodatno proširio i obogatio novim historijskim saznanjima i, pojedinačno u obliku članaka i rasprava, objavio u Glasniku Rijasetu IZ u Bosni i Hercegovini i *Godišnjaku* Pravnog fakulteta u Sarajevu, kao i u nekim drugim publikacijama ('Sefarad 92', Zbornik radova o fra An-

---